

УДК 336.717

Онищенко Ю.І.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету***Коробченко М.О.***студентка
Одеського національного економічного університету*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблем формування ресурсної бази банків України в сучасних умовах. Надано класифікацію ресурсів банку залежно від джерел формування: власні, залучені і запозичені. Здійснено комплексний аналіз динаміки структури ресурсної бази банків України. Надано рекомендації щодо формування ресурсної бази банків України.

Ключові слова: банк, ресурсна база, власний капітал, залучені ресурси, запозичені ресурси.

Онищенко Ю.И., Коробченко М.О. ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ БАНКОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена исследованию проблем формирования ресурсной базы банков Украины в современных условиях. Приведена классификация ресурсов банка в зависимости от источников формирования: собственные, привлеченные и заимствованные. Осуществлен комплексный анализ динамики структуры ресурсной базы банков Украины. Даны рекомендации по формированию ресурсной базы банков Украины.

Ключевые слова: банк, ресурсная база, собственный капитал, привлеченные ресурсы, заимствованные ресурсы.

Onyshchenko Y.I. Korobchenko M.O. PROBLEMS OF BANK RESOURCE BASE FORMATION IN UKRAINE

The article is devoted to research of problems of bank resource base formation in Ukraine in modern conditions. The classification of bank resources is given depending on the sources of formation: own, involved and borrowed. The complex analysis of the dynamics of the bank resource base structure in Ukraine is carried out. Recommendations for forming the bank resource base in Ukraine are given.

Keywords: bank, resource base, own capital, attracted resources, borrowed resources.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки характеризується підвищенням вимог до банківської системи, яка повинна сприяти стійкому економічному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності господарського комплексу в умовах поступової інтеграції у європейський та світовий економічний простір. Це зумовлено особливою роллю банків як провідних фінансових посередників, що забезпечують переміщення фінансових ресурсів між окремими регіонами, галузями господарства та суб'єктами економіки з метою задоволення їх потреб та запитів.

Достатня за обсягом та належним чином збалансована ресурсна база банків є важливою передумовою їх прибутковості, підтримки достатньої ліквідності та довіри з боку всіх учасників ринку. Зміцнення ресурсної бази сприяє підвищенню можливостей банків у задоволенні поточних та інвестиційних потреб суб'єктів господарювання і домогосподарств у додаткових фінансових ресурсах. Водночас у сучасних умовах в Україні помітно загострилися проблеми формування та використання ресурсів банків, що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності «банківських ресурсів» займалися багато як українських учених, таких як: М. Алексеєнко [1], О. Вовчак [4], Г. Возняк [5], І. Гилєнко [6], А. Загородний [5], О. Кириченко [6], В. Колесников [2], Л. Кроливецький [2], Т. Смолженко [5], А. Ятченко [3], так і зарубіжних, таких як Д. Полфреман [9], Е. Рід [10], Дж.Ф. Синки [11], Ф. Форд [9].

Аналіз досліджень авторів щодо сутності поняття «ресурсна база банків» дав змогу виявити, що майже всі автори вважають ресурси банку сукупністю грошових коштів. При цьому закордонні автори не розглядають поняття «банківські ресурси» як об'єкт самостійного дослідження. Основні джерела коштів

відзначаються цими авторами під час розгляду пасиву банківського балансу, а також під час аналізу формування банківських ресурсів.

Дослідження чисельних публікацій авторів [2; 3] дало змогу класифікувати ресурси банку залежно від джерел формування на сукупність власних, залучених і запозичених коштів, наявних у його розпорядженні, які використовуються ним для здійснення активних операцій (рис. 1) При цьому між складниками ресурсної бази банків має підтримуватися певний баланс: власні ресурси становлять 10–15% ресурсної бази банків, запозичені ресурси займають приблизно близько 20–30% ресурсної бази банків, а інше – це залучені ресурси.

На сучасному етапі функціонування вітчизняної банківської системи багато досліджень присвячено різним аспектам формування ресурсної бази банків, однак варто підкреслити, що комплексні дослідження щодо оцінки динаміки структури ресурсної бази банків України відсутні. А отже, тенденції щодо змін у структурі ресурсної бази банків потребує детального дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення проблем формування ресурсної бази банків України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ресурсна база банку – це власні кошти банків, залучені і запозичені кошти, сукупність яких використовується для здійснення банком активних операцій, тобто розміщення мобілізованих ресурсів з метою одержання доходу [2] На нашу думку, це визначення є найбільш точним та детально розкриває поняття ресурсної бази банку, адже воно її характеризує залежно від джерел формування ресурсів та характеризує мету використання цих ресурсів.

Передумовою ефективної діяльності комерційного банку як специфічного господарського товариства є створення відповідної ресурсної бази, тобто сукуп-

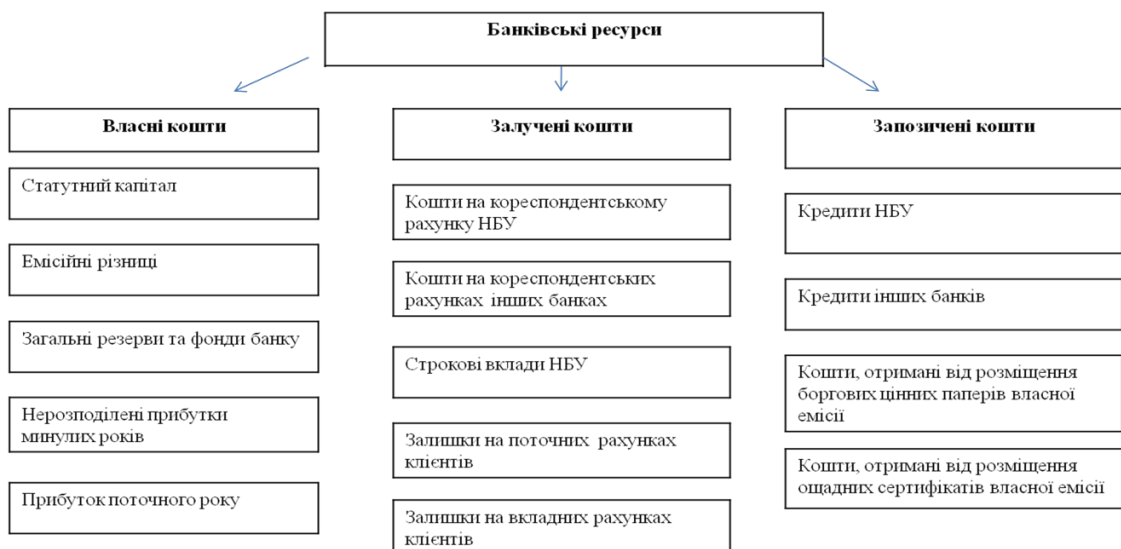

Рис. 1. Структура банківських ресурсів залежно від джерел формування

Складено за: [8]

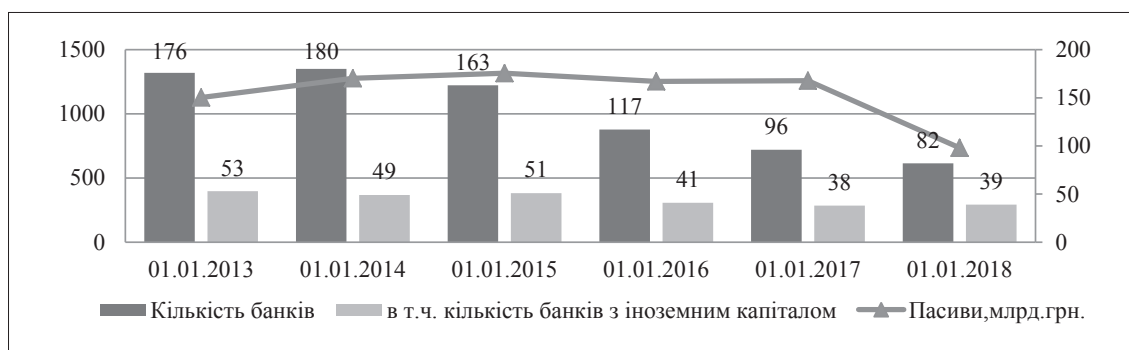

Рис. 2. Динаміка пасивів та кількості банків в Україні протягом 2013–2018 рр.

Складено за даними: [7]

ності грошових коштів, що надходять у розпорядження банку з різних джерел та використовуються ним для здійснення активних операцій. Розпочнемо аналіз формування ресурсної бази банків України з аналізу динаміки пасивів та кількості банків України протягом 2013–2018 рр. (рис. 2).

З рисунку видно, що друга найбільше зменшення кількості банків у банківській системі України припало на 2015–2016 рр., саме в цей період їх кількість зменшилася із 117 до 96, однак найбільше зменшення ресурсної бази банків відбулося у 2017 р. На нашу думку, така ситуація пов'язана із тривалим процесом виведення банків з ринку, що й привело до неодноразового зменшення кількості банків та їхньої ресурсної бази.

Варто підкреслити, що у 2012–2017 рр. кількість банків з іноземним капіталом знизилася на 14 банківських установ, що є негативною тенденцією для банківського сектору України. На нашу думку, це відбулося через вихід банків Західної Європи з вітчизняного банківського ринку у зв'язку з кризою банківської системи в країні та відсутністю перспектив розвитку економіки і відновлення ділового клімату.

Перейдемо до аналізу динаміки структури ресурсної бази банків, яка подана на рис. 3.

З рисунку видно, що найбільшу частку в пасивах банку займають залучені ресурси, тобто депозити фізичних та юридичних осіб. У 2010 році вони суттєво зменшилися внаслідок фінансової кризи 2008–2009 рр., що спричинило серйозну проблему з формуванням банками залучених ресурсів і привело до проблем із ліквідністю у банківських установах. Також ми бачимо, що разом зі зменшенням залучених ресурсів в 2010 році збільшилися запозичені ресурси. Це пов'язано з тим, що НБУ активно кредитував та надавав допомогу банкам, які потрапили в кризову ситуацію.

У період із 2013–2016 рр. ситуація стабілізувалася: на власний капітал припадало 10%, на залучені кошти – 60%, на запозичені – 30%. Однак починаючи з 2017 року структура ресурсної бази банків починає змінюватися. Так, збільшується частка залучених ресурсів до 70% за рахунок зменшення частки запозичених ресурсів до 20%.

У 2018 році зберігається тенденція 2017 року, однак можна ще побачити суттєве збільшення частки власних ресурсів. Однак варто підкреслити, що така зміна структури відбулася не за рахунок значного збільшення власного капіталу в абсолютному вираженні, він збільшився всього на 300 млрд. грн., а за рахунок зменшення залучених ресурсів практично в 2 рази, а запозичених – майже в 4 рази. Виходячи

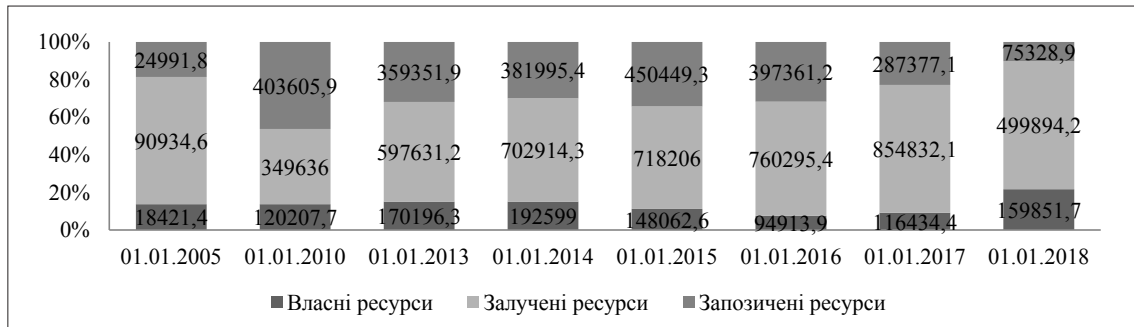

Рис. 3. Динаміка структури ресурсної бази банків за джерелами формування в Україні у 2005–2018 рр., млн. грн.

Складено за даними: [7]

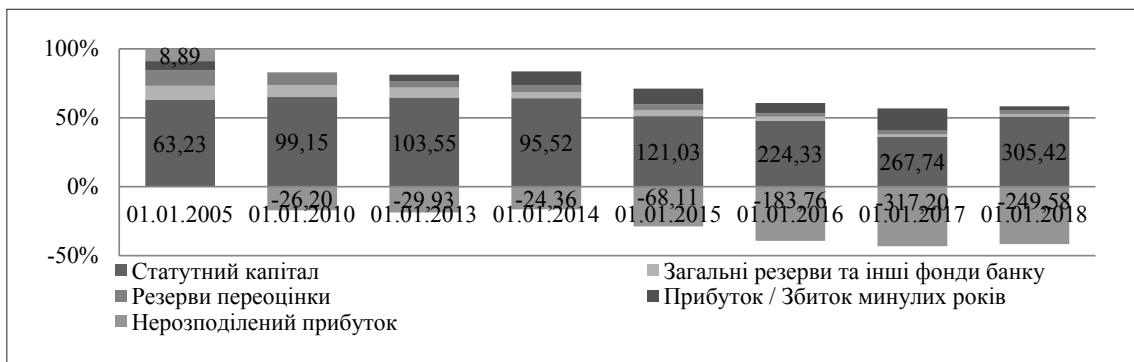

Рис. 4. Динаміка власного капіталу банківської системи України протягом 2005–2018 рр., млрд. грн.

Складено за даними: [7]

Рис. 5. Динаміка статутного капіталу банків України протягом 2013–2018 рр.

Складено за даними: [7]

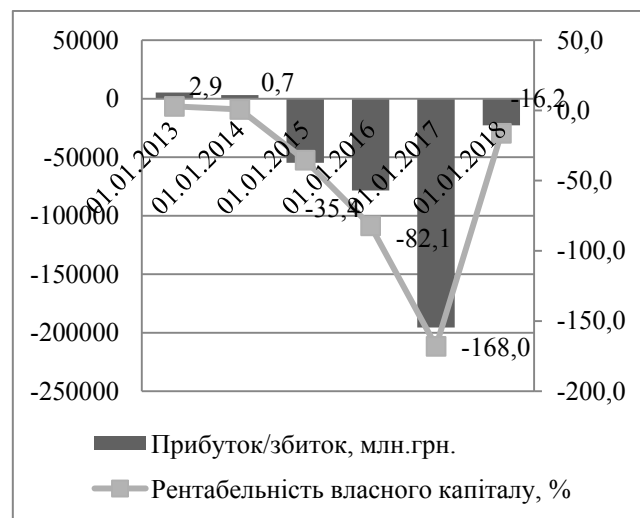

Рис. 6. Динаміка прибутку та рентабельності власного капіталу банків України протягом 2013–2018 рр.

Складено за даними: [7]

з того, що ресурсна база банків за джерелами формування складається із власних, залучених та запозичених ресурсів, проаналізуємо динаміку зміни цих складників більш детально.

Насамперед проаналізуємо динаміку, склад та структуру власного капіталу банків України у 2013–2018 рр., яка подана на рис. 4.

З рисунку видно, що основними складниками власного капіталу банку, які займають найбільшу частку в його структурі, є статутний капітал (рис. 5) та нерозподілений прибуток (збиток), хоч і у від'ємному значенні (крім 2005 року) (рис. 6)

Статутний капітал вітчизняних банків значно збільшився починаючи з 2016 року. Якщо проана-

лізувати темпи росту, то незначну спадаючу динаміку можна спостерігати у 2014 р., а зростання динаміки капіталу ми бачимо з 2015 р., при цьому доволі швидко з 2016 р. На нашу думку, така тенденція пов'язана зі збільшенням мінімальних вимог до розміру статутного капіталу з 17 червня 2016 року.

Аналіз прибутку (збитку) до оподаткування та рентабельність власного капіталу банків України у 2013–2018 рр. показав, що починаючи з 2014 року можна спостерігати різке зменшення як прибутку банків України, так і рентабельності капіталу банків України, пік якого приходиться на 2017 рік, коли рентабельність капіталу становить -168% . У 2017 р. можна спостерігати період різкого підвищення рентабельності, коли показник становить $16,2\%$.

Підкреслимо, що рентабельність капіталу дає змогу побачити економічну ефективність, яка відображає рівень ефективності використання ресурсів і капіталу банку; він показує стійкість банків, їхню здатність розраховуватися з боргами і приносити прибуток. І сьогодні цей показник свідчить про негативні тенденції щодо ефективності використання ресурсів банків України, однак значне його підвищення за останній рік вказує на пристосування банків до нових економічних умов в країні.

Перейдемо до аналізу другого складника ресурсної бази банків, а саме оцінки структури залучених ресурсів банків України. До залучених ресурсів належать кошти юридичних і фізичних осіб, які становлять депозитний портфель банку. Динаміка структури депозитного портфеля банків України подана на рис. 7.

З рисунку видно, що якщо у 2013–2015 рр. у структурі депозитного портфеля переважали кошти фізичних осіб, на них припадало $60\text{--}70\%$ депозитного портфеля, то у 2017 р. їхня частка зменшилась і становила 45% депозитного портфеля станом на 1 січня 2018 р.

Однак варто підкреслити, що така зміна структури відбулася не за рахунок збільшення коштів юридичних осіб в абсолютному вираженні, а за рахунок зменшення коштів як фізичних, так і юридичних осіб практично в 2 рази, при цьому зменшення коштів фізичних осіб мало випереджальну динаміку. На нашу думку, таке зменшення депозитів фізичних осіб відбулося через підвищення рівня недовіри населення до банківської системи, що пов'язано як із значним скороченням кількості банків, так і з нестабільністю національної валюти, а також відтоком валютних вкладів.

Наступним кроком в оцінці структури залучених ресурсів є їх аналіз за такою характеристикою, як строковість. Проаналізуємо вклади фізичних (рис. 8) та юридичних (рис. 9) осіб у банках України за строковістю у 2013–2018 рр. З рисунку 8 видно, що в структурі депозитів фізичних осіб переважають термінові депозити, хоча їх частка має змінний характер. Якщо з 2013 по 2017 рік термінові депозити змінювалися несуттєво, то з 2017 року вони впали майже в 3 рази.

Щодо вкладників, то їм вигідно класти гроші на такий вид депозиту. Незважаючи на те, що їх внесок втрачає свою ліквідність через інфляцію, більш високі відсотки за строковим депозитом перекрива-

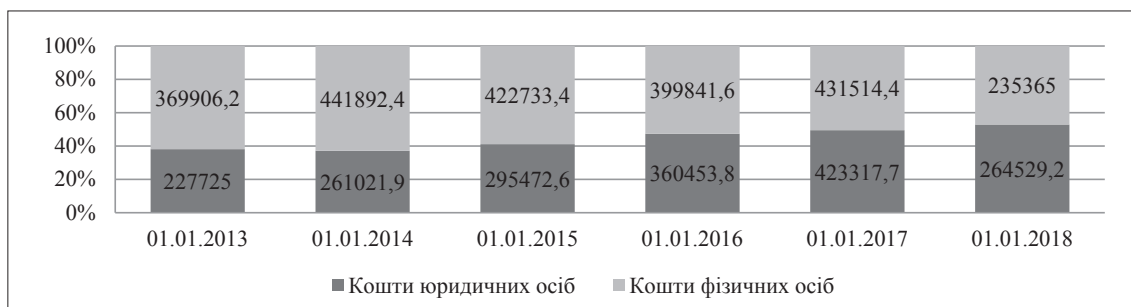

Рис. 7. Динаміка структури депозитного портфеля банків України у 2013–2018 рр., млн. грн.

Складено за даними: [7]

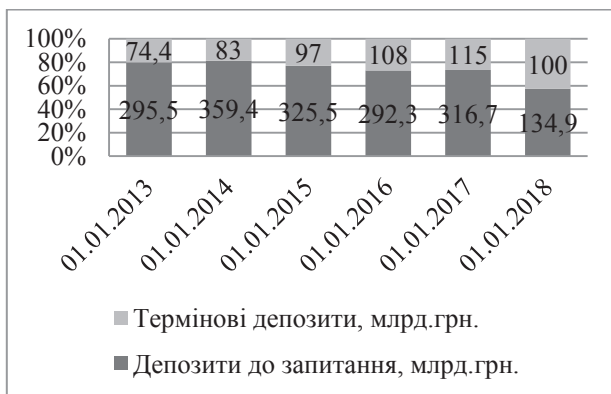

Рис. 8. Динаміка вкладів фізичних осіб банківської системи України за строковістю у 2013–2018 рр., млрд. грн.

Складено за даними: [7]

Рис. 9. Динаміка вкладів юридичних осіб банківської системи України за строковістю у 2013–2018 рр., млрд. грн.

Складено за даними: [7]

ють цей мінус. Ще одна особливість – відсутність великих витрат на обслуговування строкових рахунків, що також впливає на розмір винагороди клієнта.

Депозити до запитання є нестабільними: у будь-який час кошти з цих рахунків за вимогою клієнтів можуть бути вилучені шляхом видачі готівки, виконання платіжних доручень, сплати чеків або векселів. Водночас клієнти банку не повною мірою використовують кошти на депозитних рахунках, у результаті чого на них постійно є залишок коштів, який не знижується за певний мінімальний рівень і який комерційні банки застосовують для здійснення активних операцій. Оскільки відсоток за кредитами набагато перевищує розмір плати за депозитами до запитання, то банк при цьому одержує суттєвий дохід.

Порівняно з депозитами фізичних осіб у вкладках юридичних осіб переважають депозити на запитання. Це зумовлено тим, що криза вплинула на відсутність грошей у підприємств, тому клієнтам для того, щоб завжди мати змогу зняти гроші в будь-який момент, більш підходять депозити до запитання. І, як ми вже зазначали, на термінових депозитах поточні ставки і близько не покривають нинішнього рівня інфляції в країні.

Так, депозити на запитання з 2013 по 2016 рік мали тенденцію до зростання, але вже з 2017 року впали майже в 2 рази, насамперед через суттєве зменшення кількості банків на ринку. Термінові депозити демонстрували подібну тенденцію у 2013–2017 рр., але вже з 2017 року суттєво зменшилися, хоча не так сильно, як депозити до запитання.

Третій складник ресурсної бази банків – це запозичені ресурси. Зазначимо, що в останні роки виникли значні проблеми на міжбанківському ринку: погіршення оцінок фінансового стану банків, зниження кредитних рейтингів і банкрутство банків. Через кризу довіри на міжбанківському ринку багато кредитних ліній були практично закриті, майже припинилося взаємне кредитування банків, помітно знизився перетік грошей між фінансовими інститутами [11].

Динаміка структури запозичених ресурсів банків України наведена на рис. 10.

З рисунку видно, що запозичені ресурси суттєво зменшилися за всіма джерелами формування. Кошти банків та інші зобов'язання, котрі мають вагому частку в запозичених ресурсах, мали несуттєві зміни у 2013–2015 рр., але вже з 2015 року кошти банків мали тенденцію до зниження; інші зобов'язання в 2016 році піднялися до свого найбільшого значення 188,1 млрд. грн., а потім з 2016 по 2018 рік впали майже в 3 рази.

Кошти банків зменшилися через недовіру на міжбанківському ринку, багато іноземних банків покинуло нашу країну через нестабільність та кризу. Субординований борг впав у рази, бо він є дуже ризиковим інструментом на банківському ринку. Боргові цінні папери також зменшилися через зниження оборотів на міжбанківському ринку. Інші зобов'язання змінили своє значення в негативний бік через зменшення кредиторської заборгованості та обсягів цінних паперів власного боргу. Отже, аналіз запозичених ресурсів також демонструє негативну тенденцію щодо їх використання в діяльності банків.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ресурсна база відіграє визначальну роль у створенні, ефективній роботі та розвитку банківських установ. Її збільшення веде до зростання ресурсного потенціалу всієї банківської системи України загалом. Саме тому дослідження ресурсної бази повинне залишатись одним із пріоритетних напрямів вітчизняних науковців та вищого керівництва українських банків.

Ми зазначили, що найбільшу частку в власних ресурсах займають статутний капітал та прибуток. Однак через загострення політичної кризи в країні та початок бойових дій на сході країни, які загострили наслідки світової фінансової кризи в Україні, з 2014 року, на нашу думку, банківська система України зазнала значних збитків та падіння рентабельності капіталу, що позбавило банки основного джерела поповнення власного капіталу.

На сучасному етапі відбувається зміна структури залучених ресурсів через недовіру населення до банківської системи, збіднілість населення та кризу в країні. Щодо запозичених ресурсів, то через погіршення оцінок фінансового стану банків значно знизилася активність на міжбанківському ринку. Через кризу довіри на міжбанківському ринку багато кредитних ліній були практично закриті, майже припинилося взаємне кредитування банків, помітно знизився перетік грошей між фінансовими інститутами.

Основним і найбільшим кроком до удосконалення формування ресурсної бази є збільшення довіри до банківської системи загалом з боку населення, що забезпечить збільшення більшої кількості залучених коштів на довгостроковий період, а також довіри іноземних інвесторів, що може дати доступ до запозичення дешевших ресурсів. Не менш важливим залишається удосконалення маркетингових заходів, управління відсотковою політикою та розвиток новітніх банківських послуг.

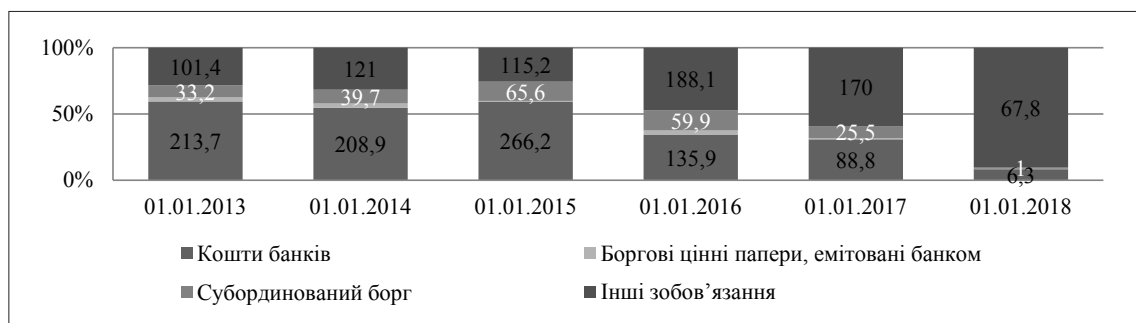

Рис. 10. Динаміка структури запозичених ресурсів банків України у 2013–2018 рр., млрд. грн.
Складено за даними: [7]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексеєнко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія. К.: КНЕУ, 2002. 276 с.
2. Банківська справа: Учеб. / Под ред. Колесникова В.І., Кроливецької Л.П. М.: Фінанси і статистика, 1998. 302 с.
3. Банківський менеджмент: Навч. посібник / Кириченко О., Гіленко І., Ятченко А. К.: Основа, 1999. 259 с.
4. Вовчак О., Скаско О., Стасів А. Банківський нагляд. Л.: Новий Світ-2000, 2005. 480 с.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – Львів: Центр Європи, 1997. 803 с.
6. Кириченко О., Гіленко І., Роголь С., Сиротян С., Немой О. Банківський менеджмент: Навчальний посібник / К.: Знання-Прес, 2002. 438 с.
7. Основні показники діяльності банків України. URL: <https://bank.gov.ua/>
8. Остапишин Т.П. Основи банківської справи: Курс лекцій. К.: МАУП, 1999. 112 с.
9. Полфреман Д., Форд Ф. Основи банківської справи / Пер. з англ. М.: ИНФРА, 1996. 297 с.
10. Рід Е., Коттер Р., Гілл Е., Сміт Р. Комерційні банки / Пер. з англ. М.: Космополіс, 1991. 418 с.
11. Синки Дж. Управління фінансами в комерційному банку / Пер. з англ. М.: Cataplexy, 1994. 264 с.

УДК 347.73

Перепелиця М.О.
доктор юридичних наук,
професор кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СУТНІСТЬ ПОДАТКОВОГО КОНФЛІКТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ДОЮРИСДИКЦІЙНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано сутність понять «податковий конфлікт», «податковий спір», обставини їх виникнення та особливості змісту. Особлива увага приділена альтернативним засобам врегулювання податкових конфліктів, які застосовуються у США та Європейському Союзі. Автор досліджує переваги доюрисдикційних процедур врегулювання податкових конфліктів та обґрунтовує перспективи їх розвитку в Україні, а також розглядає сучасний стан цього інституту у нашій державі.

Ключові слова: податковий конфлікт, податковий спір, платники податків, контролюючий орган, акт заперечення, доюрисдикційне врегулювання, адміністративний порядок, судовий порядок, посередництво, податкові правовідносини.

Перепелиця М.А. СУЩНОСТЬ НАЛОГОВОГО КОНФЛИКТА И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО ДОЮРИДИЧЕСКОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ

В статье анализируется сущность понятий «налоговый конфликт», «налоговый спор», обстоятельства их возникновения и особенности содержания. Особое внимание уделяется альтернативным способам урегулирования налоговых конфликтов, применяемым в США и Европейском Союзе. Автор исследует преимущества доюрисдикционных процедур урегулирования налоговых конфликтов и обосновывает перспективы их развития в Украине, а также рассматривает современное состояние этого института в нашем государстве.

Ключевые слова: налоговый конфликт, налоговый спор, плательщики налогов, контролирующий орган, акт возражения, доюрисдикционное урегулирование, административный порядок, судебный порядок, посредничество, налоговые правоотношения.

Perepelitsa M.A. THE ESSENCE OF THE TAX CONFLICT AND THE PROSPECTS FOR ITS PRE – LEGAL SETTLEMENT

The article analyzes the essence of the concepts “tax conflict”, “tax dispute”, the circumstances of their occurrence and the specifics of the content. Particular attention is paid to alternative ways of settling tax conflicts in the US and the European Union. The author explores the advantages of pre-legal procedures for resolving tax conflicts and justifies the prospects for their development in Ukraine, and also considers the current state of this institution in our state.

Keywords: tax conflict, tax dispute, taxpayers, controlling body, objection, pre-legal settlement, administrative procedure, judicial order, mediation, tax legal relations.

Постановка проблеми. Податкові правовідносини за своєю суттю завжди є та будуть суперечливими та потенційно конфліктними для головних сторін – держави в особі контролюючих органів та платників податків. У цих правовідносинах стикаються публічний та власний інтереси осіб. Публічний інтерес, тобто інтерес держави, полягає у прагненні якомога більшого та швидшого поповнення публічних фондів за рахунок податків, зборів, мит, внесків, штрафів тощо. Приватний інтерес, носіями якого є платники податків, навпаки, виражається у бажанні зменшити податковий тиск усіма можливими засобами для того, щоб максимально зберегти свою власність, гроші, майно від зазіхань владних суб'єктів. Такий стан речей у більшому чи меншому ступені властивий для будь якої держави – як економічно розвинутої, так і такої, де мають місце кризові явища у економіці. Але є і різниця.

У країні, де платники податків реально відчують результати від сплачених податків у вигляді підвищення соціального рівня життя загалом, фінансова дисципліна також має більш високий рівень дотримання. Якщо ж платники податків розуміють, що держава, посилюючи податковий тиск, у відповідь тільки погіршує становище суспільства – відповідно знижується і рівень виконання податкових норм (причини – корупція, необхідність обслуговувати зовнішній державний борг, коли кошти від підвищених сплачених податків спрямовуються не на фінансування потреб людей, а на погашення відсотків за позиками тощо). Остання ситуація ще більше загострює конфлікт, що може у будь-який час спалахнути між платниками податків та контролюючими органами.

Безумовно, держава має у своєму арсеналі досить широкий спектр засобів примусу для виконання